

Orgelbouw na 2000 - reactie

Mijn artikel 'Orgelbouw na 2000' heeft nogal wat reacties en gespreksstof opgeleverd. Direct na de publicatie kreeg ik spontaan diverse telefoontjes van lezers. Anderen reageerden schriftelijk middels een bijdrage in de discussie in 'Het Orgel'. Sommigen gingen rechtstreeks op mijn artikel in en bestreden mijn visie en argumenten (Fidom, Winters en de Vries), anderen reageerden door in te gaan op een deelaspect van mijn artikel (Steendam en Knijff), andere schrijvers plaatsten de discussie in een breder kader (Heidinga en Klaassen).

In wil in deze reactie graag reageren op een aantal van deze bijdragen.

Ik heb met mijn artikel de eenzijdigheid van de huidige Nederlandse orgelbouw aan de orde willen stellen. Als je de laatste jaren het Orgel leest en je ziet wat de belangrijkste orgeladviseurs adviseren dan zou je kunnen geloven dat er maar één weg mogelijk is. Mede op grond van ervaringen in de praktijk ben ik langzamerhand vraagtekens gaan zetten bij de vanzelfsprekendheid van de (compromisloze) historiserende orgelbouw. Ik geloof dat er andere wegen mogelijk zijn, zoals onder meer ook blijkt uit orgelbouw in het buitenland. Die andere wegen krijgen echter momenteel in Nederland nauwelijks een kans. Ik roep daarom in mijn artikel op tot een bezinning op de huidige opvattingen.

Verworvenheden historiserende orgelbouw

Een weg die ik schetste is orgelbouw waarin de kennis en verworvenheden van historiserende orgelbouw worden ingezet bij het ontwikkelen van een nieuw orgeltype. Daarnaast heb ik nadrukkelijk de weg voor de historiserende orgelbouw (in diverse stijlen) open willen houden, maar wel gepleit voor meer concessies aan het hedendaagse gebruik. Nadat ik enige voorzetten probeerde te geven waaraan m.i. toekomstige orgelbouw moet voldoen, schreef ik niet voor niets: 'Het resultaat van deze eisen hoeft zeker niet een eenvormig orgeltype te zijn. Wat mij betreft mag de veelkleurigheid blijven bestaan'.

Het probleem van een aantal scribenten is dat men denkt dat ik met mijn ideeën alle verworvenheden van de historiserende orgelbouw overboord wil zetten. Wim Winters denkt dat ik terug wil naar de industriële orgelbouw, dat ik niets anders wil dan het compromis-orgel uit de jaren '50. Ook proef ik uit zijn woorden dat hij denkt dat ik de schoonheid van een orgel als Alkmaar niet zou kunnen waarderen. Hans Fidom suggereert dat, als mijn ideeën worden uitgevoerd, de rijkdom in het huidige orgelbezit over 30 of 40 jaar drastisch zal zijn afgenomen. Dat is zeker niet mijn bedoeling! Laat ik hier duidelijk stellen dat ook ik de verworvenheden van de historiserende orgelbouw duidelijk zie en zeker niet terug wil naar middelmatige industriële orgelbouw. Meerdere malen heb ik in mijn artikel gewezen op het vakmanschap en de ambachtelijkheid van de huidige orgelbouw. Er is hoorbaar veel geleerd van oude meesters. Ik pleit er echter voor dat er vrijer wordt omgesprongen met de opgedane kennis, dat men niet alleen maar blijft steken bij het compromisloos volgen van oude orgelstijlen, maar ook creatief nieuwe wegen zoekt die passen bij orgelspelen in deze tijd.

Het Meinardi-orgel

Meerdere malen wordt in de reacties gesproken over het orgeltype dat ik zou voorstaan, Wim Winters spreekt zelfs over het 'Meinardi-orgel'. Dit orgel zou vooral een synthese-orgel zijn en heel eigentijds. Het Meinardi-orgel bestaat niet. Ik heb in mijn artikel niet één orgeltype geschetst, maar een kader aangegeven waarbinnen de orgelbouw zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. Binnen dat kader is plaats voor meerdere orgeltypen, zowel meer historiserend als eigentijds. Ik heb bewust mijn persoonlijke voorkeur zo veel mogelijk buiten het artikel willen houden om zo ruimte te houden voor andere voorkeuren. Maar als ik hier toch een Meinardi-orgel mag noemen, dan zal blijken dat dat helemaal niet zo vreselijk modern hoeft te zijn: het orgel in de Grote Kerk te Leeuwarden. Een orgel dat mijn bedoelingen treffend illustreert.

Bij de laatste restauratie is de barokke dispositie hersteld, maar zijn windladen, mechanieken en windvoorziening van Van Dam uit de vorige eeuw gehandhaafd. Een barokke dispositie verenigd met modernere elementen. Het orgel staat echter bij mij en veel andere orgelliefhebbers hoog aangeschreven. Hier is een eenheid ontstaan, niet omdat alle elementen uit één stijlperiode dateren, maar omdat vakmensen aan het werk zijn geweest met visie, die op basis van hun vakmanschap elementen uit diverse periodes hebben weten te verenigen tot een organische eenheid. Het blijkt een uitermate geschikt medium voor een breed scala aan muziek.

Aantasting van het orgelandschap?

Ik wil Hans Fidom gerust stellen: wat mij betreft hoeven zeker niet al onze historische orgels

omgebouwd worden tot eigentijdse instrumenten. Laat het orgel van de Martini in Groningen maar mooi zo als het nu is, het is een schitterend orgel. Maar waar nog keuzes gemaakt kunnen worden, zou men zich meer vrijheid kunnen permitteren dan de laatste jaren gebruikelijk is. Vandaar dat ik het orgel van de Aa-kerk in Groningen aanvoerde. Ook hadden bijvoorbeeld in Anloo andere keuzes gemaakt kunnen worden. Men had er bij de restauratie voor kunnen kiezen de inbreng van Mense Ruiters in het orgel te behouden, eventueel met enkele aanpassingen. Waarom haast automatisch kiezen voor reconstructie en dus verwijdering al het materiaal van een 20e-eeuws vakman?

Ook wil ik bijvoorbeeld voorkomen dat de wens van een orgeladviseur, in het Orgel geuit, realiteit wordt: dat het orgel in de Grote Kerk te Zwolle nog eens werkelijk naar Schnitger teruggerepareerd wordt. Het huidige concept zoals dat door Flentrop gerealiseerd is heeft kwaliteit en is de moeite waard om behouden te blijven. Dezelfde adviseur hoorde ik eens uitspreken dat het zijn wens was dat het orgel van Petruskerk te Leens nog eens omgestemd werd naar zijn oorspronkelijke, middentone, stemming. Ook dat lijkt mij zeer ongewenst.

Artistieke motieven

Hans Fidom wijst mijn ideeën en argumentatie af om vervolgens uit te komen bij de conclusie dat juist historiserende orgelbouw de orgelbouw van deze tijd is. Toch vraagt ook hij zich af waarom het historiserende orgeltype het einde van de ontwikkelingen zou zijn. Hij vindt het ontwikkelen van een nieuw orgeltype zeer boeiend, maar dat mag alleen op grond van overtuigende artistieke motieven gebeuren die ik in zijn optiek niet geef. Wie orgelbouw wil vernieuwen moet zich eerst gaan oriënteren op andere kunst disciplines.

Ik vind iets tegenstrijdigs in zijn opvattingen zitten: aan de ene kant is de historiserende orgelbouw als geen ander de orgelbouw van deze tijd, aan de andere kant sluit hij een eigentijds orgeltype niet uit en zegt hij zelfs: 'deel uitmaken van een groter cultureel geheel is beter voor de toekomst van het orgel dan isolatie.' Met deze uitspraak ben ik het van harte eens. Maar ik denk dat de orgelkunst zich momenteel te veel isoleert door de sterke historiserende inslag. Ik vermoed dat velen uit andere kunst disciplines zich zouden verbazen over de normen die momenteel in de orgelbouw gelden.

Fidom suggereert dat je aan het nadenken over een nieuw orgeltype pas mag beginnen als je je goed hebt laten voorlichten over allerlei stromingen en ideeën die in de hedendaagse kunst en ook in de filosofie leven. Ik ben daar waarschijnlijk nog lang niet aan toe. Ik heb slechts alledaagse motieven: ik wil een breed repertoire op een orgel kunnen spelen, waaronder zeker ook 20e eeuwse muziek, ik wil graag met andere instrumenten kunnen samen spelen, ik maak me zorgen over het concertpubliek, ik wil afwisselende concertseries. En dan heb ik in mijn artikel (om de discussie niet te vertroebelen) een belangrijk persoonlijk argument nog niet eens genoemd: de resultaten van de historiserende orgelbouw vallen lang niet altijd samen met mijn eigen klankideaal.

Waren de veranderingen die organisten en orgelbouwers nastreefden in het verleden zo verheven? Waarom wilden zij vernieuwingen in de orgelbouw? Volgens mij gewoon omdat zij een bepaald klankideaal in hun hoofd hadden dat zij graag wilden realiseren. Zo kunnen ook 20e eeuwse-organisten bepaalde wensen met betrekking tot een orgel hebben, waardoor zij als organisten van deze tijd hun idealen kwijt kunnen. Zijn dat geen artistieke motieven? De publieke belangstelling is inderdaad geen artistiek argument, maar wel een argument dat meespeelt in deze discussie en van belang is in het levend houden van onze orgelcultuur.

Hans Fidom gaat overigens volledig voorbij aan het feit dat er in het buitenland ook andere dan historiserende orgelbouw bestaat. Is dat geen orgelbouw van deze tijd? Ik had in zijn reactie hier graag iets over gelezen. Ook ben ik nog steeds benieuwd, waarom het Orgel deze stromingen 'doodzwijgt'.

Reizen

Ik stelde dat de beperktheid van sommige orgels eenzijdige concertseries in de hand werken, waardoor de belangstelling op den duur zal afnemen. Als oplossing voor dit probleem voert Hans Fidom aan dat het publiek zal moeten gaan reizen om verschillende soorten orgelmuziek te beluisteren. Afgezien van de vraag of het vele reizen in een tijd van het terugdringen van de mobiliteit wel zo wenselijk is vraag ik mij af dit een werkelijke oplossing is. Voor Hans Fidom zal reizen geen probleem zijn, zijn passie voor orgels en orgelmuziek is groot genoeg. Maar de iets minder gemotiveerde luisteraar heeft er lang niet altijd grote reizen voor over. Zo'n luisteraar zou nog wel in zijn eigen regio willen luisteren, maar als hij daar steeds programma's hoort die niet zijn voorkeur hebben, dan haakt hij op den duur af.

En wat te denken van de organisten? Veel orgels zijn slecht toegankelijk voor organisten, laat

staan dat ze er een concert op mogen geven. Bovendien zijn lang niet alle orgeltypen voor handen in alle regio's. In Groningen en Drenthe zijn bijvoorbeeld nauwelijks orgels te vinden waar de Franse Romantiek goed op klinkt. Moeten Noordelijke organisten dit repertoire dan maar verwaarlozen en aan organisten uit andere regio's overlaten?

Niet leefbaar c.q. boeiend?

Wim Winters ziet het probleem van de eenzijdige concertseries niet. Hij verwacht dat iedereen, ook de doorsnee orgelliefhebber, meer geniet van een CD of een concert met bijvoorbeeld 'alleen maar' Weckmann dan van een programma waarin 'weer eens alle stijlen (en eigenlijk geen een) te beluisteren vallen'. In dit kader stelt hij de volgende vraag: *Is het niet een beetje hooghartig te schrijven dat een concert met alleen maar Sweelinck, Scheidemann en Buxtehude niet 'leefbaar' (lees: boeiend) is?* Dat zou inderdaad hooghartig zijn, ik heb dit echter in het geheel niet geschreven. Wat ik me echter afvroeg in verband met Anloo is of een orgelserie met vermoedelijk veel muziek van genoemde componisten op den duur *levensvatbaar* (en niet 'leefbaar' of 'boeiend') is in het kleine Anloo. Ik zou graag willen dat orgels de mogelijkheid geven voor gevarieerde concertseries: specialistische concerten met bijvoorbeeld werken van Weckmann voor ingewijden (zoals Winters en ik), maar daarnaast ook concerten met afwisseling in stijlen voor de 21- eeuwse luisteraar die wel erg ver van Weckmann afstaat. De meeste Weckmann-liefhebbers werden niet als zodanig geboren, maar zijn er via een omweg gekomen.

Winters enthousiasme voor de historiserende orgelbouw is groot. Hij is vast ook een groot voetballiefhebber. Hij vindt het jammer dat ik niet verder kom dan het geven van 'enkele voorzetten.' Hij roept mij op nog wat meer te trainen om een scorende spits te worden. Winters daarentegen scoort graag en gemakkelijk. Soms wel eens t  snel, zodat doelpunten afgekeurd moeten worden. Van zijn verhaal gaan suggesties uit aangaande mijn opvattingen die de nauwkeurige lezer in mijn artikel niet kan vinden.

Zuidhorn

Ik bracht ook het orgel in de 'De Rank' te Zuidhorn naar voren om mijn argumenten te illustreren. De organist van dit orgel, Sietze de Vries, vindt dit orgel voor dit doel zo ongeveer het minst geschikt. Ik begrijp zijn bijdrage in deze discussie niet zo goed. Hij houdt een warm pleidooi voor zijn orgel, maar dat was in het kader van deze discussie niet nodig geweest. Evenals als Sietze heb ik het orgel in Zuidhorn altijd een prachtig orgel gevonden ('een ambachtelijk hoogwaardig instrument', schreef ik). Alleen legden de stemming (en ook de windvoorziening) organisten nogal wat beperkingen op in de repertoirekeuze, ondanks de grootse klank. Vanaf mijn eerste kennismaking met het orgel heb ik mij afgevraagd of enkele concessies aan het concept niet wenselijk zouden zijn.

Tot mijn vreugde kan ik nu lezen dat men ook in Zuidhorn het probleem onderkend heeft en de stemming heeft aangepast. Strikt genomen is het orgel nu geen eenheid meer: een concept van rond 1700 met een stemming uit 1800. Men is hiermee tegen de heersende opvattingen in de orgelbouw ingegaan op grond van ervaringen uit de praktijk. Zodoende is men opgeschoven in de richting die ik in mijn artikel propageer. Blijkens Sietze's artikel heeft de klankschoonheid er niet onder geleden. De klankschoonheid die het orgel in potentie bezat kan nu veel breder ingezet worden. Kortom, ik vind de recente geschiedenis van dit orgel zeer illustratief voor wat ik bedoel.

Maatvoering

Jan-Piet Knijff gaat in zijn artikel nader in op de maatvoering van de klaviatuur bij historische en historiserende orgelbouw. Zijn opmerkingen zijn mij uit het hart gegrepen. Ik wil er echter nog wat aan toe voegen. Het probleem van de moeilijke bespeelbaarheid van (m.n. de pedalen) voor lange mensen doet zich niet alleen voor bij historische of in historische stijl gebouwde instrumenten. Ook modernere orgels blijken dergelijke problemen te kennen. Ik ben vaste bespeler van een orgel uit de 70-er jaren van een gerenommeerd Nederlands orgelbouwer. Ook daar is het moeilijk triosonates spelen voor lange mensen, vooral die stukken met veel zwarte toetsen in het pedaal: je raakt volledig uit balans. De bank zou veel hoger moeten, maar dan komen de knieën tegen de klavieren aan. Navraag bij de orgelbouwer leverde geen oplossing voor het probleem op, een verstelbare bank zou hier niet helpen.

Ik pleit er voor dat er een commissie wordt ingesteld bestaande uit organisten, orgelbouwers, ergonomen en houdingsdeskundigen. Zij analyseren het probleem en komen met aanbevelingen en standaardmaten. Deze commissie kan dan ook gelijk de standaardbreedte formuleren van het pedaalklavier en de exacte plaats van het pedaal onder klavieren, die zoals elke organist weet zeer wisselend is. Wat mij betreft mogen vervolgens veel orgels aangepast worden aan die maten, zonder daarbij historisch materiaal te beschadigen. Van Jan-Piet Knijff mogen een aantal

historische banken in een vitrine onder in de kerk geplaatst worden, wat mij betreft komt daar in sommige gevallen het historische pedaal naast te liggen.

Tot slot

Ik was enigszins verbaasd om als introductie bij mijn artikel te lezen -zelfs tot tweemaal toe en in vette kaders- dat *'de mening en de interpretatie van de geschiedenis van Meinardi niet door de redactie gedeeld worden; op veel punten zijn we het volstrekt met hem oneens.'* Ik lees het Orgel sinds 1984 en kan me niet herinneren dat ik eerder een dergelijke inleiding bij een artikel ben tegengekomen. Moet ik hieruit concluderen dat mijn artikel het eerste sinds jaren is dat niet de instemming van de redactie kon wegdragen? Dat de meningen in alle andere artikelen steeds volledig gedeeld werden door de leden van de redactie?

Ik kan het me het haast niet voorstellen.

Ik hoop dat de redactie zich bij toekomstige discussies in eerste instantie wat meer op de vlakte wil houden om een open uitwisseling van gedachten niet onnodig in de weg te staan.

Desondanks vond ik het verheugend te constateren dat de redactie mijn artikel wilde plaatsen en ruimte wilde geven aan een discussie. Het is winst dat er weer meer plaats komt voor discussies in het Orgel.

Wietse Meinardi, 24 februari 2000/ wijziging: 29 februari 2000